

REPUBLIKA SLOVENIJA
VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE

Številka: 60300-5/2015/5

Datum: 3. september 2015

NACIONALNA STRATEGIJA ODPRTEGA DOSTOPA DO ZNANSTVENIH OBJAV IN RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI 2015–2020

[Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

KAZALO

1	OBLIKOVANJE NACIONALNE STRATEGIJE ODPRTEGA DOSTOPA DO ZNANSTVENIH INFORMACIJ	3
2	ODPRTI DOSTOP DO ZNANSTVENIH OBJAV IN RAZISKOVALNIH PODATKOV	5
2.1	Definicija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov	5
2.1.1	<i>Odprti dostop do znanstvenih objav</i>	5
2.1.2	<i>Odprti dostop do raziskovalnih podatkov</i>	6
2.2	Odločitev glede objave rezultatov ali varstva pravic intelektualne lastnine	6
2.3	Izzivi odprtega dostopa do znanstvenih informacij	7
3	VIZIJA IN CILJI ODPRTEGA DOSTOPA DO RECENZIRANIH PUBLIKACIJ TER RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI	9
4	NAČELA ODPRTEGA DOSTOPA DO ZNANSTVENIH OBJAV IN RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI	10
4.1	Odprti dostop do znanstvenih informacij je v interesu družbe	10
4.2	Odprti dostop do znanstvenih informacij je v interesu gospodarstva	10
4.3	Odprti dostop do znanstvenih informacij je del odprte znanosti	10
4.4	Znanstvene informacije so nacionalna znanstvena dediščina	10
4.5	Upravljanje avtorskih pravic na znanstvenih informacijah s prostimi licencami omogoča najširšo nadaljnjo uporabo rezultatov raziskav	11
4.6	Vrednotenje znanosti naj spodbuja odprti dostop do znanstvenih informacij	11
4.7	Za zagotovitev trajnosti nacionalne infrastrukture za odprti dostop do znanstvenih informacij je potrebno ustrezno financiranje	11
4.8	Slovenska infrastruktura odprtega dostopa je del mednarodnih infrastruktur odprtega dostopa v znanosti	12
5	POLITIČNA IN PRAVNA PODLAGA ZA DOLOČILA O ODPRTEM DOSTOPU DO ZNANSTVENIH INFORMACIJ V SLOVENIJI	13
6	DOLOČILA GLEDE ODPRTEGA DOSTOPA DO RECENZIRANIH PUBLIKACIJ V SLOVENIJI	15
6.1	Shranitev publikacije v repozitorij	15
6.2	Zagotovitev odprtega dostopa do publikacije preko repozitorija	16
6.3	Metapodatki	16
6.4	Stroški objave odprto dostopne publikacije	17
6.5	Podpora raziskovalcem in preverjanje izpolnjevanja določil	17
7	PILOTNI PROGRAM <i>ODPRTI DOSTOP DO RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI</i>	19
8	ODPRTA DOSTOPNOST ZNANSTVENIH REVIJ IN MONOGRAFIJ, IZDANIH V SLOVENIJI	22

1 OBLIKOVANJE NACIONALNE STRATEGIJE ODPRTEGA DOSTOPA DO ZNANSTVENIH INFORMACIJ

Znanstveno komuniciranje se do začetka 21. stoletja ni veliko spremenilo. Avtorji v člankih, ki jih pregledajo recenzenti, poročajo o rezultatih raziskav, pretežno financiranih z javnimi sredstvi. Ob sprejemu članka v objavo svoje materialne avtorske pravice prenesejo na založnika, slednji dostop do rezultatov raziskav omogoča ob plačilu naročnine na revijo in omejuje uporabo slik, grafov ter drugih delov objave v poznejših publikacijah s pridobitvijo njegovega soglasja. Večina raziskovalcev je zaposlena v javnih zavodih, ki morajo preko plačila naročnin na revije svojim raziskovalcem omogočiti dostop do najnovejših dosežkov znanosti. V tradicionalnem sistemu znanstvenega komuniciranja so raziskovalni podatki le selektivno dostopni.

Evropska komisija je s prvimi aktivnostmi v smeri posodobitve znanstvenega komuniciranja začela leta 2004.¹ V okvirnem programu za raziskave in inovacije Obzorje 2020, ki poteka v obdobju od leta 2014 do leta 2020, je določila obvezen odprti dostop do vseh recenziranih objav iz sofinanciranih projektov. V letih 2014 in 2015 izvaja pilot odprtih raziskovalnih podatkov. Države članice Evropske unije naj bi v skladu s priporočili Evropske komisije uveljavile enaka določila za nacionalno financiranje raziskovalne dejavnosti. S tem bo zagotovljena odprta dostopnost rezultatov javno financiranih raziskav v celotnem Evropskem raziskovalnem prostoru in omogočen nadaljnji razvoj odprte znanosti.²

K uveljavitvi določil glede odprtega dostopa do znanstvenih informacij, skladnih s priporočili Evropske komisije, s pričujočo strategijo pristopa tudi Slovenija. Pri tem so ji v pomoč tudi dokumenti, ki so jih v skladu s priporočili Evropske komisije sprejele nekatere članice Evropske unije: Španija³ (zakon), Belgija,⁴ Irska,⁵ Portugalska⁶ (nacionalne politike), Danska,⁷ Švedska⁸, Avstrija⁹ in Norveška¹⁰ (določila financirjev). V projektu MedOANet, financiranem s sredstvi Sedmega okvirnega programa, so bila pripravljena priporočila za oblikovanje politik odprtega dostopa.¹¹ S sredstvi Sedmega okvirnega programa je Evropska komisija financirala tudi projekt RECODE za oblikovanje politik odprtega dostopa do raziskovalnih podatkov v Evropi,¹² še vedno pa financira projekt PASTEUR4OA,¹³ ki je namenjen uskladitvi politik odprtega dostopa v državah članicah Evropske unije z določili glede odprtega dostopa v programu Obzorje 2020.

¹ Open Access Slovenia: mednarodna raven: pregled aktivnosti Evropske Unije, <http://www.openaccess.si/mednarodna-raven/pregled-aktivnosti-evropske-unije/>

² Consultation on »Science 2.0«: science in transition, https://ec.europa.eu/research/consultations/science-2.0/consultation_en.htm

³ Recommendations for the implementation of Article 37 of the Spanish Science, Technology and Innovation Act: Open Access Dissemination, http://recolecta.fecyt.es/sites/default/files/contenido/documentos/Implantacion_Art37_AccesoAbierto_INGLES.pdf

⁴ Brussels declaration on open access to Belgian publicly funded research, <https://openaccessbelgium.files.wordpress.com/2012/10/brussels-declaration-on-open-access.pdf>

⁵ Ireland: the transition to open access, <http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/resource/Ireland%20Case%20Study.pdf>

⁶ Portugal open access policy landscape, <http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/resource/Portugal%20Case%20Study.pdf>

⁷ Denmark's national strategy for Open Access, <http://ufm.dk/en/research-and-innovation/cooperation-between-research-and-innovation/open-science/open-access-to-research-publications/engelsk-version-national-strategy-for-open-access.pdf>

⁸ Proposal for national guidelines for open access to scientific information, <https://publikationer.vr.se/en/product/proposal-for-national-guidelines-for-open-access-to-scientific-information/>

⁹ New Policy for Open Access and Publication Costs, <http://www.fwf.ac.at/en/news-and-media-relations/news/detail/nid/20141219-2097/>

¹⁰ Education, research and open access in Norway, http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/resource/Norway%20Case%20Study_0.pdf

¹¹ MedOANet guidelines for implementing open access policies: for research performing and research funding organizations, http://medoanet.eu/sites/www.medoanet.eu/files/documents/MED2013_GUIDELINE_dp_EN_ws.pdf

¹² Policy Recommendations for Open Access to Research Data in Europe (RECODE), <http://recodeproject.eu/>

¹³ Open Access Policy Alignment Strategies for European Union Research (PASTEUR4OA), <http://www.pasteur4oa.eu/>

Pričujoči dokument *Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020* določa, da mora vsak upravičenec v obdobju od leta 2015 do leta 2020 zagotoviti odprti dostop do vseh recenziranih znanstvenih objav, ki se nanašajo na rezultate iz nacionalno financiranih raziskav. Pred uveljavitvijo določila o odprtem dostopu do raziskovalnih podatkov bo izveden nacionalni pilotni program *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*.

Strategija določa tudi, da naj revije izdajateljev s sedežem v Sloveniji, ki vsebujejo recenzirane članke in je njihovo izdajanje v obdobju od leta 2015 do leta 2020 sofinancirano z nacionalnimi javnimi sredstvi, zagotovijo odprti dostop do svojih vsebin. Raziskovalni podatki, ki so bili podlaga objavljenim člankom, morajo biti dosegljivi v odprtem dostopu. Izdajatelji znanstvenih monografij s sedežem v Sloveniji, ki so v obdobju od leta 2015 do leta 2020 prejemniki nacionalnih javnih sredstev, naj si prizadevajo za izdajanje monografij v poslovnih modelih, ki bodo omogočali odprti dostop do celotnih besedil znanstvenih monografij ob objavi in upravljanje avtorskih pravic s prostimi licencami.

V Sloveniji bodo z uveljavitvijo odprtega dostopa odpravljene naročniške in avtorskopravne omejitve za dostop do ter za nadaljnjo uporabo znanstvenih informacij, ki nastajajo z nacionalnimi javnimi sredstvi. Želimo si, da bi se uresničile napovedi budimpeške pobude o odprtem dostopu in priporočila haške deklaracije o odkrivanju znanja v digitalni dobi:¹⁴

- odprti dostop koristi raziskavam in raziskovalcem, odsotnost odprtega dostopa jih ovira,
- odprti dostop do rezultatov javno financiranih raziskav koristi davkoplačevalcem in poveča donosnost vloženih sredstev, koristi odprtega dostopa so ekonomske, akademske ter znanstvene,
- odprti dostop poveča družbeno vrednost raziskav, politike odprtega dostopa povečajo družbeno vrednost financerjev raziskovalne dejavnosti in raziskovalnih organizacij,
- stroške odprtega dostopa se lahko brez dodatnega financiranja vključi v obstoječi sistem znanstvenega komuniciranja,
- odprti dostop je skladen z avtorskim pravom kjerkoli na svetu in daje avtorjem ter bralcem več pravic, kot jih imajo v okviru tradicionalnih pogodb z založniki,
- etične norme na področju raziskav kot tudi nadaljnji razvoj zakonodaje, infrastrukture in standardov morajo podpirati ter spodbujati podatkovno rudarjenje v korist celotne družbe.

¹⁴ Ten years on from the Budapest Open Access Initiative: setting the default to open, <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>, The Hague Declaration on Knowledge Discovery in the Digital Age, <http://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/>

2 ODPRTI DOSTOP DO ZNANSTVENIH OBJAV IN RAZISKOVALNIH PODATKOV

V tem poglavju so navedena pojasnila glede odprtega dostopa do znanstvenih informacij, ki se uporabljajo za upravičence v programih in projektih, ki jih financira ali sofinancira Republika Slovenija. V nadaljevanju strategije je termin »financiranje« uporabljen za kakršen koli delež sofinanciranja z nacionalnimi proračunskimi sredstvi.

2.1 Definicija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov

V tej strategiji se besedna zveza »znanstvene informacije« nanaša na recenzirane znanstvene raziskovalne članke (objavljene v znanstvenih revijah), na recenzirane znanstvene monografije in na raziskovalne podatke, ki so pripravljene za nadaljnjo uporabo (podatke, obravnavane v objavah, ter surove podatke, pripravljene za analize, ki so predhodno šli skozi postopek digitalnega skrbništva, tudi če niso neposredno povezani z objavami).

Odprti dostop opredeljujemo kot spletni dostop do znanstvenih informacij,¹⁵ ki je za uporabnika brezplačen in omogoča njihovo ponovno uporabo. Obstajata dve obliki odprtega dostopa do znanstvenih informacij, in sicer:

2.1.1 Odprti dostop do znanstvenih objav

Odprti dostop do znanstvenih objav pomeni brezplačen dostop do celotne vsebine objav v repozitoriju na svetovnem spletu ali na založnikovem spletnem mestu ter upravljanje avtorskih pravic s prostimi licencami. Repozitorij mora omogočiti prost dostop, neomejeno razširjanje, povezljivost (interoperabilnost) in trajno hranjenje. Proste licence omogočajo raznoliko nadaljnjo uporabo (poleg branja, shranitve in izpisa tudi razmnoževanje, uporabo, razširjanje, prenos ter javni prikaz dela, izdelavo in razširjanje izpeljanih del v katerem koli digitalnem mediju za katerikoli odgovoren namen).¹⁶

Glavna načina odprtega dostopa do znanstvenih člankov sta:

- **Samoshranjevanje v repozitorij** (imenovano tudi zeleni odprti dostop), kjer avtor ali njegov zastopnik ob upoštevanju avtorskopравnih vidikov pred, ob ali po objavi članka arhivirata (shranita) končni recenzirani rokopis ali objavljeni članek v odprtodostopni repozitorij. Programska oprema repozitorija avtorju omogoča, da lahko zaradi zahtev založnikov kot nosilcev materialnih avtorskih pravic dostop do celotne vsebine ustrezne različice članka časovno zamakne (»obdobje embarga«).
- **Objava v odprto dostopni reviji** (imenovana tudi zlati odprti dostop) omogoči, da je članek odprto dostopen takoj ob objavi, avtorskopравni vidik je upravljan s prostimi licencami (avtorji zadržijo materialne avtorske pravice, v repozitorij je lahko shranjen objavljeni članek). Morebitni strošek objave odprtega članka (Article Processing Charges, APC) plača avtor, bralec nima stroškov. Sredstva za plačilo stroškov objave odprtega članka lahko avtorju zagotovijo matična raziskovalna organizacija, financer raziskave ali druga organizacija. Kritje lahko zagotovi tudi založnik v okviru svoje poslovne politike.

¹⁵ Izraz »znanstveno« se nanaša na vse znanstvene discipline.

¹⁶ Open Access Slovenia: definicije in deklaracije, <http://www.openaccess.si/definicije-in-deklaracije/>

Odprtost znanstvenih člankov je ob plačilu stroškov odprte objave možno zagotoviti tudi v hibridnih revijah. To so naročniške revije, ki ob plačilu stroškov odprte objave vzpostavijo odprt dostop do celotne vsebine članka, avtorji ob uporabi prostih licenc, na primer Creative Commons, zadržijo materialne avtorske pravice, in podelijo dovoljenje za uporabo tretjim osebam v skladu s pogoji izbrane licence.

Za zagotavljanje odprtega dostopa do znanstvenih monografij so bili razviti različni poslovni modeli.¹⁷

2.1.2 Odprti dostop do raziskovalnih podatkov

Raziskovalni podatki, financirani z javnimi sredstvi, morajo biti v čim večji meri odprti in dostopni s čim manj omejitvami. Odprte podatke se mora dati poiskati, do njih dostopati, jih ovrednotiti in razumeti, uporabni morajo biti za druge in po možnosti interoperabilni, skladno z določenimi standardi kakovosti.¹⁸ Odprti dostop do raziskovalnih podatkov se nanaša na pravico do spletnega dostopa in ponovne uporabe digitalnih raziskovalnih podatkov¹⁹ pod pogoji, določenimi v pogodbi o dodelitvi sredstev. Dostopanje, rudarjenje, izkoriščanje, reproduciranje in razširjanje je brezplačno.

Natančno morajo biti opredeljene in utemeljene izjeme odstopanja od praviloma popolnoma odprtega dostopa, na primer zaradi interesov nacionalne varnosti, varovanja osebnih podatkov ter pravic intelektualne lastnine privatnih sofinancerjev. Razčiščeno mora biti izpolnjevanje pravnih in etičnih pogojev za zagotovitev odprtega dostopa. V kolikor je dostop do raziskovalnih podatkov zaradi utemeljenih izjem omejen, morajo biti za katalog področnega podatkovnega središča pripravljeni vsaj prosto dostopni metapodatki, iz katerih je razvidno, kje in pod kakšnimi pogoji so raziskovalni podatki dostopni.

2.2 Odločitev glede objave rezultatov ali varstva pravic intelektualne lastnine

Rezultati javno financiranih raziskav so lahko javno objavljeni v znanstvenih revijah, monografijah ali digitalnih zbirkah, zaradi možnosti komercialne izrabe pa so lahko zaščiteni s pravicami intelektualne lastnine (patenti ...). Odprti dostop do rezultatov javno financiranih raziskav je praviloma zahtevan, kadar so rezultati javno financiranih raziskav objavljeni v obliki znanstvenih člankov, v monografijah ali digitalnih zbirkah. Določilo o odprtem dostopu ne sme posegati v odločitev raziskovalca glede izbire vsebinsko najustrežnejše revije za objavo rezultatov raziskave ali njihovega koriščenja na trgu, na primer preko patentiranja.²⁰

Odprto dostopnost objave je praviloma potrebno zagotoviti, ko je sprejeta odločitev glede razširjanja (objave) rezultatov javno financirane raziskave, kot prikazuje graf o odprtem

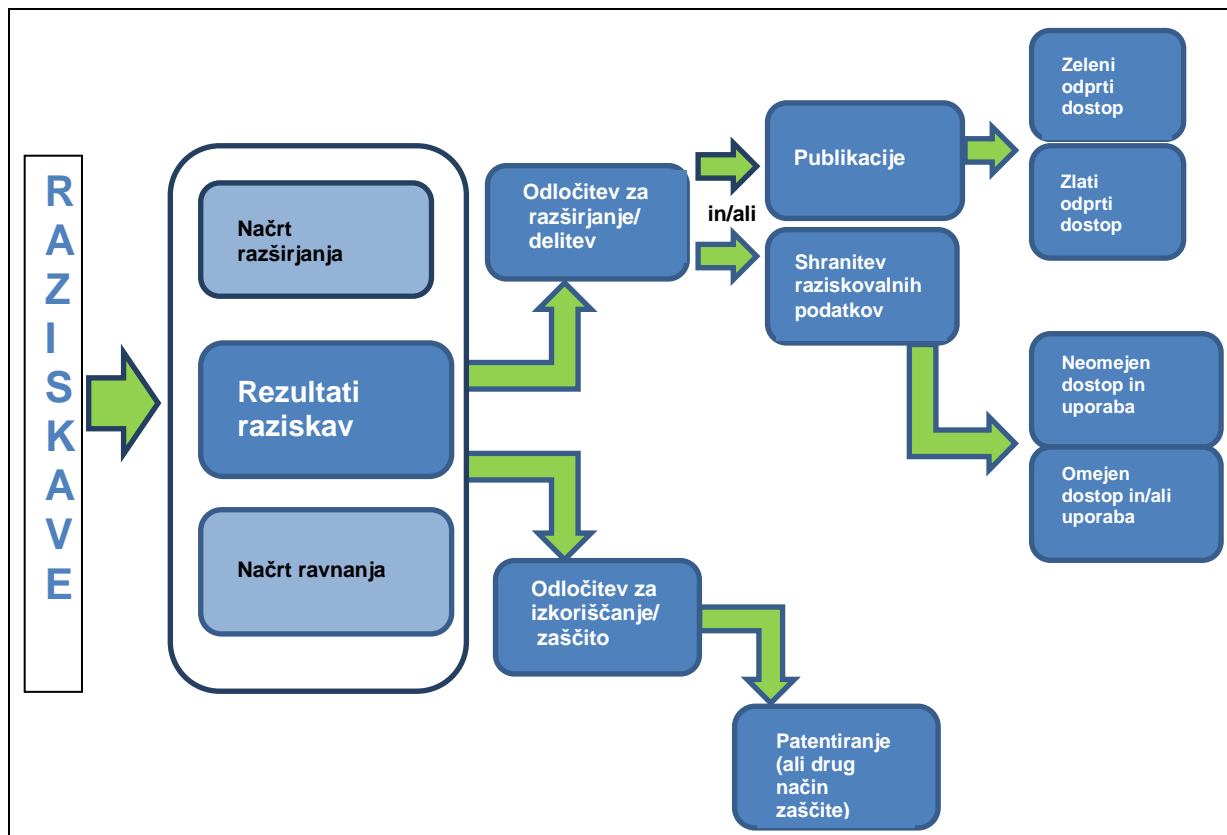
¹⁷ Open Access Slovenia: načini objavljanja: odprte monografije, <http://www.openaccess.si/nacini-objavljanja/odprte-monografije/>

¹⁸ G8 Science Ministers Statement, <https://www.gov.uk/government/news/g8-science-ministers-statement>

¹⁹ Raziskovalni podatki so, glede na Načela in usmeritve OECD, na splošno digitalno berljivi zapisi o dejstvih, ki predstavljajo osnovno podlago za znanstveno raziskovanje in ki v okviru znanstvene skupnosti veljajo kot ustrezno sredstvo za preverjanje veljavnosti raziskovalnih spoznanj. Glej Štebe, J., Bezjak, S., Lužar, S. *Akcijski načrt za vzpostavitev sistema odprtega dostopa do raziskovalnih podatkov, financiranih z javnimi sredstvi: predlog*. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov, 2013, str. 5. <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/media/publikacije/AkcijskiNacrtODPP10.pdf>

²⁰ European IPR Helpdesk: Publishing vs. Patenting, <https://www.iprhelpdesk.eu/node/1950>

dostopu do znanstvenih objav in do raziskovalnih podatkov v širšem kontekstu razširjanja ter izkoriščanja rezultatov raziskav.²¹

Slika 1: Shema sprejetja odločitve glede razširjanja ali izkoriščanja rezultatov javno financirane raziskave

2.3 Izzivi odprtega dostopa do znanstvenih informacij

Evropski raziskovalci pretežno delujejo v Evropskem raziskovalnem prostoru, raziskave izvajajo s sredstvi Evropske komisije in nacionalnih financerjev raziskovalne dejavnosti. Nacionalna politika države članice Evropske unije mora biti usklajena s politiko in določili odprtega dostopa v programu Obzorje 2020. Neusklajenost pomeni slabitev Evropskega raziskovalnega prostora in manjšo vidnost ter odmevnost nacionalne raziskovalne dejavnosti.

Financer raziskovalne dejavnosti mora nadzirati izpolnjevanje določil glede odprtega dostopa do znanstvenih informacij in pri nizki stopnji izpolnjevanja preveriti razloge ter spodbujati odpravo ovir.

Repozitoriji in nacionalne infrastrukture odprtega dostopa do znanstvenih informacij morajo biti ustrezno ter trajnostno zasnovani in povezljivi z mednarodnimi infrastrukturami.

²¹ Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

Neustrezna zasnova repozitorijev za znanstvene objave in raziskovalne podatke bo financirjem onemogočila zajemanje metapodatkov za preverjanje izpolnjevanja določil glede odprtega dostopa do znanstvenih informacij, trajnost ne bo zagotovljena.

Raziskovalci lahko pri zelenem odprtem dostopu zaradi slabega poznavanja avtorskopравnih vidikov v repozitorije shranijo objavljene članke in ne recenziranih prednatisov. Enako napako lahko naredijo ob dajanju člankov na voljo javnosti preko spletnega mesta, kjer je dodatno problematično še, da financerji metapodatkov objav na spletnem mestu ne bodo zajeli pri preverjanju izpolnjevanja določil. Proste licence, na primer Creative Commons, omogočajo najširšo nadaljnjo uporabo znanstvenih informacij, na primer tudi izdelavo in razširjanje izpeljanih del, pri čemer pa je še vedno potrebno upoštevati okvire etičnega delovanja v znanosti. Koordinatorji programov in projektov ne poskrbijo za izvedbo določil glede odprtega dostopa v pogodbah o sofinanciranju, odvisno od določil financirjev se lahko zmanjša sofinanciranje raziskav.

Založniki znanstvenih revij dovoljujejo obdobja začasne nedostopnosti recenziranih prednatisov v repozitorijih, ki so daljša od tistih, ki jih zahtevajo financerji raziskav (slednji na primer zahtevajo dostopnost vsebine članka najkasneje v šestih mesecih, založniki pa dovolijo dostopnost recenziranega prednatisa šele po dvanajstih mesecih).

Plačevanje stroškov odprtih objav (Article Processing Charges, APC) so nekateri ocenili kot poslovno priložnost in možnost za hiter zaslužek z izdajanjem odprtih revij. Posledica oziroma spremljevalni pojavi novih poslovnih modelov znanstvenega publiciranja so tudi nepošteni (»plenilski») založniki in revije, ponudniki zavajajočih metrik ter »ugrabljene« revije.²²

Cene stroškov objav odprtih člankov so načeloma najvišje pri komercialnih znanstvenih založnikih in v hibridnih revijah.²³ Slednje so naročniške revije, kjer so nekateri avtorji plačali za odprtost svojih člankov, naročniki revij pa ne zaznajo znižanja naročnin na hibridne revije (angl. *double dipping*), čeprav založniki zagotavljajo ustrezno upoštevanje prejetih plačil za odprtost člankov pri izračunu naročnin.

²² Beall's List: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers, <http://scholarlyoa.com/publishers/>, Plenilski založniki, <http://vodici.fdv.uni-lj.si/subjects/guide.php?subject=OAR#tabs-5>

²³ A study of open access journals using Article Processing Charges, <http://www.openaccesspublishing.org/apc2/>

3 VIZIJA IN CILJI ODPRTEGA DOSTOPA DO RECENZIRANIH PUBLIKACIJ TER RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI

Vizija Republike Slovenije je odprti dostop do znanstvenih informacij iz javno financiranih raziskav (v obliki znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov) ter njihovo izvzetje iz sistema plačevanja za dostop in ponovno uporabo. Odprto dostopne znanstvene informacije naj koristijo slovenskim državljanom, raziskovalcem in gospodarstvu. Potrebno je omogočiti spletni dostop do vseh razpoložljivih znanstvenih informacij brez stroškov za uporabnike ter zagotoviti njihovo dolgoročno hrambo.

Sodobne raziskave temeljijo na obsežnem znanstvenem dialogu in dosežkih preteklega znanstvenoraziskovalnega dela. Strategija *Evropa 2020*²⁴ za pametno, trajnostno in vključujoče gospodarstvo poudarja osrednjo vlogo znanja ter inovacij pri spodbujanju rasti. Odprti dostop do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov omogoča:

- učinkovitejšo uporabo in nadgradnjo rezultatov predhodnih raziskav (večja kakovost raziskovalne dejavnosti),
- sodelovanje in izogibanje podvajanja raziskav (večja učinkovitost),
- pospeševanje inovacij (hitrejši prehod na trg, kar povzroči večjo rast),
- vključevanje državljanov in družbe (izboljšana transparentnost znanstvenoraziskovalnega dela).

Republika Slovenija si zaradi navedenega prizadeva za izboljšanje dostopa do znanstvenih informacij v obliki znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov oziroma za njihovo odprtost, s čimer želi doseči tudi večji izkoristek javnega financiranja raziskovalne dejavnosti. Rezultati vseh javno financiranih znanstvenih raziskav v Republiki Sloveniji morajo praviloma biti v celoti odprto dostopni.

Cilji:

- leta 2018 bo odprto dostopnih 80 odstotkov znanstvenih objav iz nacionalno financiranih raziskav, objavljenih leta 2017,
- leta 2021 bodo odprto dostopne vse znanstvene objave (100 odstotkov) iz nacionalno financiranih raziskav, objavljene leta 2020,
- izvedba pilotnega programa *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov* v letih 2017–2020,
- analiza rezultatov pilotnega programa,
- na podlagi izkušenj *Pilota odprtih raziskovalnih podatkov* v Obzorju 2020 in pilotnega programa *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov* oblikovanje politike in zagotovitev pogojev za njeno izvajanje v naslednjem obdobju (po letu 2020).

²⁴ Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

4 NAČELA ODPRTEGA DOSTOPA DO ZNANSTVENIH OBJAV IN RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI

4.1 Odprti dostop do znanstvenih informacij je v interesu družbe

Posamezniki in celotna družba uporabljajo znanstvene informacije v obliki znanstvenih objav ter raziskovalnih podatkov na vseh področjih družbenega in zasebnega življenja. Z odprtim dostopom do znanstvenih informacij bodo slovensko znanje, inovacije in večšine globalno dostopni uporabnikom (raziskovalcem, širši javnosti), raziskovalnim partnerjem ter potrošnikom, kar bo izboljšalo kakovost življenja in povečalo prepoznavnost, ugled ter odmevnost slovenske znanstvene dejavnosti in omogočilo njeno popolnejšo integracijo v globalni razvoj.

4.2 Odprti dostop do znanstvenih informacij je v interesu gospodarstva

Gospodarstvo mora biti seznanjeno z odprto dostopnostjo rezultatov javno financiranih raziskav v Sloveniji in Evropi, da jih bo lahko uporabilo za razvoj novih izdelkov ter storitev. Odprto dostopne znanstvene informacije iz raziskav, sofinanciranih z nacionalnimi in evropski javnimi sredstvi so dostopne na Nacionalnem portalu odprte znanosti²⁵ in na portalu OpenAIRE.²⁶

4.3 Odprti dostop do znanstvenih informacij je del odprte znanosti

Slovenija podpira principe odprte znanosti, ki so transparentnost metodologije eksperimentov, opazovanj in zbiranja podatkov, javna dostopnost ter možnost ponovne uporabe raziskovalnih podatkov, javna dostopnost in transparentnost znanstvenega komuniciranja ter uporaba spletnih orodij za podporo znanstvenemu sodelovanju.²⁷ Odprta znanost se izvaja na način, ki raziskovalcem v različnih fazah raziskovalnega procesa omogoča sodelovanje z vsemi vrstami prosto dostopnih podatkov, rezultatov in protokolov.²⁸ Odprta dostopnost znanstvenih informacij v obliki recenziranih objav in raziskovalnih podatkov je pomemben del odprte znanosti.²⁹

4.4 Znanstvene informacije so nacionalna znanstvena dediščina

Znanstvene informacije v obliki znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov predstavljajo nacionalno znanstveno dediščino, ne glede na njihovo izvornost ter velikost. Nacionalna znanstvena dediščina obsega objave slovenskih znanstvenikov v slovenskih in mednarodnih znanstvenih revijah, znanstvene revije, ki jih izdajajo založniki s sedežem v Sloveniji, znanstvene monografije slovenskih znanstvenikov, izdane tako pri mednarodnih založbah kot v Sloveniji. Del znanstvenih informacij je dostopen preko objav v različnih publikacijah in digitalnih zbirkah, drugi del zaradi posebnih zahtev, potreb ali omejitev ni objavljen ter je

²⁵ Nacionalni portal odprte znanosti: dostop do znanja slovenskih raziskovalnih organizacij, <http://www.openscience.si/>

²⁶ Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), <https://www.openaire.eu/>

²⁷ What, exactly, is Open Science? <http://www.openscience.org/blog/?p=269>

²⁸ Open to all? Case studies of openness in research, <http://www.rin.ac.uk/our-work/data-management-and-curation/open-science-case-studies>

²⁹ Open Science, <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/open-science>

dostopen na druge načine. Oba dela predstavljata nacionalno znanstveno dediščino in morata biti praviloma odprto dostopna ob upoštevanju pravic intelektualne lastnine.

Posebej pomembno je zbiranje, hranjenje in odprti dostop do vseh znanstvenih informacij, ki nastajajo na območju Slovenije, vključno z vsemi znanstvenimi informacijami, ki se nanašajo na Slovenijo.

4.5 Upravljanje avtorskih pravic na znanstvenih informacijah s prostimi licencami omogoča najširšo nadaljnjo uporabo rezultatov raziskav

Raziskovalci naj si prizadevajo upravljati avtorske pravice na znanstvenih informacijah v skladu z načeli odprtega dostopa. Ob objavi recenziranih publikacij naj si prizadevajo zadržati materialne avtorske pravice oziroma, če to ni mogoče, pridobiti dovoljenje za objavo v repozitoriju organizacije, na kateri delujejo, v skladu z načeli odprtega dostopa.

Javne raziskovalne organizacije naj tudi s spodbujanjem uporabe prostih licenc (na primer Creative Commons) spodbujajo upravljanje avtorskih pravic na znanstvenih objavah in, kadar je to potrebno, na raziskovalnih podatkih v skladu z načeli odprtega dostopa, tako da bodo ustrezno spoštovane avtorske pravice avtorjev in tretjih oseb ter da bo omogočen najširši odprti dostop in nadaljnja uporaba znanstvenih objav ter raziskovalnih podatkov.

4.6 Vrednotenje znanosti naj spodbuja odprti dostop do znanstvenih informacij

Vrednotenje raziskovalcev, raziskovalnih organizacij, raziskovalnih programov in projektov naj spodbuja odprto dostopnost znanstvenih informacij v obliki publikacij ter raziskovalnih podatkov. Merila za vrednotenje znanosti naj vključujejo tudi ustrezne nove načine vrednotenja znanosti.

4.7 Za zagotovitev trajnosti nacionalne infrastrukture za odprti dostop do znanstvenih informacij je potrebno ustrezno financiranje

Nacionalno infrastrukturo odprtega dostopa do znanstvenih informacij v obliki publikacij in raziskovalnih podatkov sestavljajo ljudje, organizacije, oprema (strojna ter programska oprema) in vsebine. Trajnost nacionalne infrastrukture odprtega dostopa lahko zagotovi le kontinuirano financiranje iz javnih sredstev, ki omogoča uporabo mednarodnih standardov za ustvarjanje, objavljanje, razširjanje, uporabo, obdelavo, hranjenje in arhiviranje znanstvenih informacij, izobraževanje vseh deležnikov ter obveščanje nacionalne in mednarodne javnosti o razpoložljivosti ter načinu uporabe storitev in informacij preko nacionalne infrastrukture odprtega dostopa.

Odprto dostopne znanstvene informacije v obliki publikacij in raziskovalnih podatkov morajo biti trajno hranjene na varen način, ki bo preprečeval izgubo, poškodbe in zlorabe.

4.8 Slovenska infrastruktura odprtega dostopa je del mednarodnih infrastruktur odprtega dostopa v znanosti

Nacionalna infrastruktura za odprti dostop do recenziranih objav in raziskovalnih podatkov mora biti povezljiva (interoperabilna) z relevantnimi evropskimi ter mednarodnimi infrastrukturami. Slovenski repozitoriji publikacij, repozitoriji in arhivi raziskovalnih podatkov ter programska oprema za izdajanje znanstvenih revij morajo biti kompatibilni z navodili OpenAIRE, kar bo evropskim in nacionalnim financerjem raziskovalne dejavnosti omogočilo preverjanje izpolnjevanja določil o odprti dostopnosti znanstvenih informacij.

5 POLITIČNA IN PRAVNA PODLAGA ZA DOLOČILA O ODPRTEM DOSTOPU DO ZNANSTVENIH INFORMACIJ V SLOVENIJI

Temeljni dokumenti na evropski ravni so:

- dokument *A digital agenda for Europe*³⁰ določa politiko odprtih podatkov, ki vključuje celoten spekter informacij, ki jih javne institucije v Evropski uniji proizvedejo, zberejo ali financirajo,
- dokument *Research and innovation as sources of renewed growth*³¹ opredeljuje evropsko politiko in programe EU na področju raziskav ter inovacij,
- sporočilo Evropske komisije *A reinforced European Research Area partnership for excellence and growth*³² določa Evropski raziskovalni prostor (ERA) kot enoten raziskovalni prostor, odprt za vse, temelječ na notranjem trgu, s prostim kroženjem raziskovalcev, znanosti in tehnologije. Eden od ključnih ukrepov, predvidenih za doseg tega cilja, je odprti dostop do znanstvenih informacij.

Načela navedenih političnih dokumentov so podrobneje opredeljena v sporočilu Evropske komisije z naslovom *Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research*³³ in v priporočilu Evropske komisije z naslovom *Commission Recommendation of 17. 7. 2012 on access to and preservation of scientific information*.³⁴ V sporočilu je navedeno določilo Evropske komisije glede odprtega dostopa v okvirnem programu EU za raziskave in inovacije Obzorju 2020.³⁵ Priporočilo državam članicam EU nalaga, da nacionalne politike odprtega dostopa vzpostavijo na podlagi istih načel, kot veljajo v okvirnem programu Obzorje 2020.

Relevantna dokumenta na nacionalni ravni sta:

- *Resolucija o raziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2011–2020*³⁶ med cilji predvideva tudi »prosti dostop do surovih podatkov iz raziskav, financiranih z javnimi sredstvi« in pripravo akcijskega načrta do leta 2014 kot osnovo za nacionalno politiko na področju odprtega dostopa do podatkov iz javno financiranih raziskav,

³⁰ A Digital Agenda for Europe, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN)

³¹ Research and innovation as sources of renewed growth, <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2013/research-and-innovation-as-sources-of-renewed-growth-com-2014-339-final.pdf>

³² A Reinforced European Research Area Partnership for Excellence and Growth, http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/era-communication_en.pdf

³³ Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research, http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/era-communication-towards-better-access-to-scientific-information_en.pdf

³⁴ Commission Recommendation of 17. 7. 2012 on access to and preservation of scientific information, http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf

³⁵ Dokumenti o odprtem dostopu v okvirnem programu EU za raziskave in inovacije Obzorje 2020: Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf, Guidelines on Data Management in Horizon 2020, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-data-mgt_en.pdf, General Multi-beneficiary Model Grant Agreement for Horizon 2020 Programme, September 2014: Article 29 – Dissemination of Results – Open Access – Visibility of EU Funding, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/mga/gga/h2020-mga-gga-multi_en.pdf

³⁶ Resolucija o raziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2011–2020, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201143&stevilka=2045>

- *Načrt razvoja raziskovalnih infrastruktur 2011–2020*,³⁷ v katerem sta prosti in odprti dostop do objav ter raziskovalnih podatkov vključena v prednostne mednarodne projekte in nacionalna področja.³⁸

³⁷ Načrt razvoja raziskovalnih infrastruktur 2011–2020,

<http://www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/znanost/RISS/NRRI.pdf>

³⁸ Prost in odprt dostop do objav ter raziskovalnih podatkov je vključen v poglavji *Prednostni mednarodni projekti* (sodelovanje v ESS, DARIAH in CESSDA) in *Prednostna nacionalna področja* (Digitalni nacionalni viri, Družboslovna in humanistična raziskovalna infrastruktura).

6 DOLOČILA GLEDE ODPRTEGA DOSTOPA DO RECENZIRANIH PUBLIKACIJ V SLOVENIJI

V okviru nacionalno financiranih raziskav mora vsak upravičenec skladno z veljavnimi pravili, sprejetimi na podlagi izvedbenih dokumentov, zagotoviti odprti dostop do vseh recenziranih znanstvenih člankov, ki se nanašajo na raziskovalne rezultate.

Recenzirane publikacije se nanašajo na objave, ki so bile pregledane s strani recenzentov. Recenzent strokovno pregleda rokopis, ki mu ga posreduje založnik revije/monografije.

Prevladujoča vrsta recenziranih znanstvenih objav je članek v znanstveni reviji. Financer močno spodbuja upravičence tudi k zagotavljanju odprtega dostopa do drugih vrst znanstvenih publikacij, od katerih so lahko nekatere tudi nerecenzirane (znanstvene monografije, knjige, objavljena predavanja v zbornikih, siva literatura – poročila ...).

Upravičenci morajo zagotoviti, da je na svetovnem spletu v repozitoriju mogoče prebrati, prenesti in izpisati celotne vsebine vseh recenziranih objav, ki se nanašajo na rezultate raziskave. Upravičenci naj si po svojih najboljših močeh prizadevajo za upravljanje avtorskih pravic na objavah s prostimi licencami (na primer Creative Commons CC BY),³⁹ s čimer bo omogočena večja nadaljnja uporaba recenziranih publikacij (poleg branja, shranitve in izpisa tudi razmnoževanje, uporaba, razširjanje, prenos ter javni prikaz dela, izdelava in razširjanje izpeljanih del v katerem koli digitalnem mediju za kateri koli odgovoren namen).

Določilo glede odprtega dostopa do recenziranih publikacij v Sloveniji je sestavljeno iz dveh korakov, prvi je shranitev publikacije v repozitorij in drugi zagotovitev odprtega dostopa do celotne vsebine publikacije preko repozitorija. Ta dva koraka se lahko izvedeta hkrati, odvisno od tega, ali gre za samoshranjevanje ustrezne različice članka (zeleni odprti dostop), kjer obdobje morebitnega embarga vpliva na dostopnost celotne vsebine članka preko repozitorija, ali pa za objavo v odprto dostopni reviji (zlati odprti dostop) oziroma za odprti članek v hibridni reviji. Odprti dostop do recenzirane znanstvene monografije se zagotovi v skladu z navedenima korakoma in ob upoštevanju avtorskoprnega vidika.

6.1 Shranitev publikacije v repozitorij

Upravičenci morajo v repozitorij za znanstvene publikacije shraniti strojno berljiv elektronski izvod končnega recenziranega rokopisa članka, ki je bil sprejet v objavo, ali objavljeno različico članka. To morajo storiti čim prej oziroma najkasneje ob objavi članka (v nekaterih primerih je shranitev ustrezne različice članka možna pred objavo, na primer ob sprejemu članka v objavo v reviji). Če je avtorskopravno dovoljeno, je potrebno shraniti objavljeno različico (z vidika postavitve, številčenja strani ...). Članek je potrebno v repozitorij shraniti tudi, kadar je objavljen v odprtodostopni reviji (zlati odprti dostop) ali kot odprti članek v hibridni reviji.

³⁹ Proste licence Creative Commons so vnaprej pripravljene licence, s katerimi se določi dovoljene in nedovoljene načine uporabe del. Označevanje avtorskih del z licenco Creative Commons (CC) ne pomeni, da se avtor odreka avtorskim pravicam. Avtor obdrži materialne avtorske pravice, svoje delo vsem ponudi v uporabo pod določenimi pogoji z namenom najširše možne nadaljnje uporabe. Licenca Creative Commons 4.0 International je enaka v vseh jurisdikcijah in se uporablja za upravljanje avtorskih pravic na publikacijah, sklopih raziskovalnih podatkov in podatkovnih zbirkah (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Izraz »strojno berljiv elektronski izvod« pomeni, da morajo biti publikacije v obliki, ki je računalniško uporabna in prepoznavna. Publikacije se morajo hraniti v formatu tekstovnih datotek, ki so bodisi standardizirane ali drugače javno poznane, kar omogoča razvoj novih orodij za delo s temi dokumenti.

Repozitorij za znanstvene publikacije je spletni arhiv. Sprejemljive so vse vrste repozitorijev: institucionalni, tematski in centralni. Upravičenci ne smejo izbrati repozitorija, ki prevzame pravice nad shranjenimi objavami in preprečuje odprti dostop do njih.⁴⁰

Upravičenci si morajo prizadevati, da vzporedno s publikacijo shranijo tudi raziskovalne podatke, ki so potrebni za potrditev rezultatov v shranjenih znanstvenih publikacijah. Najprimernejša digitalna zbirka za ta namen je ustrezen podatkovni repozitorij. Pojem objavljanja se v zadnjih letih in v okviru digitalne dobe hitro razvija ter vedno bolj vključuje raziskovalne podatke. Slednji so potrebni za validacijo rezultatov, predstavljenih v shranjenih znanstvenih objavah, in jih je zato potrebno obravnavati kot bistveni del objave, ki omogoča najboljšo znanstveno prakso.

6.2 Zagotovitev odprtega dostopa do publikacije preko repozitorija

Upravičenci morajo zagotoviti odprti dostop do celotne vsebine shranjene objave in z njo povezanih podatkov preko repozitorija, v katerega so shranili objavo.

Časovno je zagotovitev odprtega dostopa odvisna od načina odprtega dostopa:

- **samoshranjevanje v repozitorij (zeleni odprti dostop):** odprti dostop do celotne vsebine objave v obliki končnega recenziranega rokopisa morajo upravičenci v repozitoriju zagotoviti v največ šestih mesecih od datuma objave (oziroma v največ dvanajstih mesecih za objave na področju družboslovnih in humanističnih ved),
- **odprto dostopne revije (zlati odprti dostop) oziroma odprta objava v hibridni reviji:** celotna vsebina objave mora biti v obliki objavljenega članka v repozitoriju odprto dostopna najkasneje ob objavi slednjega,
- **odprto dostopne znanstvene monografije,** katerih avtorske pravice so upravljane s prostimi licencami Creative Commons, morajo biti v obliki objavljene monografije v repozitoriju odprto dostopne najkasneje ob izdaji.

6.3 Metapodatki

Upravičenci morajo ob shranitvi publikacije v repozitorij v slednjem zagotoviti tudi odprt dostop do bibliografskih metapodatkov o publikaciji, ki morajo biti v standardni obliki. Avtorji publikacij in sklopi raziskovalnih podatkov naj bodo ob nacionalni identifikaciji enolično opredeljeni s pomočjo obstojnih, nelastniških, odprtih in povezljivih identifikatorjev (na primer

⁴⁰ Pomoč pri izbiri repozitorija omogoča infrastruktura odprtega dostopa za raziskave v Evropi (OpenAIRE, <https://www.openaire.eu/>), informacije o odprto dostopnih repozitorijih so dostopne tudi v registrih OpenDOAR (<http://www.opendoar.org/>) in ROAR (<http://roar.eprints.org/>).

z izkoriščanjem obstoječih trajnostnih pobud, kot sta ORCID⁴¹ za identifikacijo avtorjev in DataCite⁴² za identifikacijo raziskovalnih podatkov).

Metapodatki morajo vsebovati tudi vse naslednje podatke:

- akronim financerja,
- program financiranja pri financerju,
- naslov projekta, akronim in številko pogodbe o dodelitvi sredstev,
- datum objave publikacije in dolžino obdobja embarga (če obstaja),
- trajno identifikacijsko oznako.

Trajna identifikacijska oznaka (na primer Digital Object Identifier, DOI, Universal Resource Name, URN) trajno opredeljuje posamezno objavo in lokacijo objavljene publikacije. Če je trajna identifikacijska oznaka vpisana v metapodatkih recenziranega prednatisa v repozitoriju, je omogočena povezava do objavljene publikacije.

6.4 Stroški objave odprto dostopne publikacije

Določila glede odprtega dostopa do recenziranih objav iz sofinancirane raziskave lahko raziskovalci brez dodatnih stroškov izpolnijo preko zelenega odprtega dostopa. V kolikor se odločijo za plačljivo odprto dostopnost publikacije, so stroški objave odprto dostopnega recenziranega članka (Article Processing Charges, APC) v odprto dostopni znanstveni reviji in v hibridni znanstveni reviji ter stroški odprto dostopne znanstvene monografije (Book Processing Charges) upravičeni stroški za povračilo v času trajanja raziskave. Stroški objave člankov v odprtih revijah in odprtih člankov v hibridnih revijah ter odprtih monografij, ki so nastali po zaključku raziskave, niso upravičeni do povračila iz sredstev, namenjenih za raziskavo.

Upravljalci konzorcijev za dostop do plačljivih znanstvenih informacijskih virov so dolžni poskrbeti za transparentnost licenčnih dogovorov z založniki. V okviru upravljanja konzorcijev za dostop do plačljivih znanstvenih informacijskih virov naj si prizadevajo za ugodnejše cene stroškov objave odprtih recenziranih člankov za raziskovalce slovenskih raziskovalnih organizacij in storijo vse, kar je v njihovi moči, da preprečijo dvojno plačevanje založnikom hibridnih znanstvenih revij (naročnino za dostop do revije ter stroške objave odprto dostopnih člankov). Hkrati naj si prizadevajo doseči ustrezna obdobja začasne nedostopnosti (embargo).

Dogovori z založniki odprtih revij glede stroškov objave odprtih člankov naj se v skladu z možnostmi izvedejo za konzorcij slovenskih raziskovalnih organizacij z namenom zagotovitve ekonomsko najugodnejše izvedbe.

6.5 Podpora raziskovalcem in preverjanje izpolnjevanja določil

Raziskovalne organizacije naj v sodelovanju z drugimi deležniki vzpostavijo podporne storitve za raziskovalce glede izpolnjevanja določil o odprtem dostopu do znanstvenih

⁴¹ ORCID je alfanumerična koda za enolično identifikacijo avtorjev znanstvenih in drugih dokumentov (<http://orcid.org/>).

⁴² DataCite je mednarodna asociacija, katere glavni namen je razvijati in podpirati metode za najdenje, identifikacijo in citiranje raziskovalnih podatkov in drugih dokumentov (<https://www.datacite.org/about-datacite/what-do-we-do>).

informacij. V izogib podvajanju naj si deležniki pri izvajanju podpornih aktivnosti prizadevajo za sodelovanje na nacionalni ravni.

V Evropskem raziskovalnem prostoru bodo evropski in nacionalni financerji raziskovalne dejavnosti uporabljali storitve portala OpenAIRE za spremljanje izvajanja ter preverjanje izpolnjevanja določil o odprti dostopnosti. Slovenski repozitoriji, področna središča raziskovalnih podatkov in programska oprema za izdajanje znanstvenih revij morajo biti kompatibilni z navodili OpenAIRE, kar pomeni, da bodo v metapodatkih digitalne enote navedeni tudi podatki o financerju, programu financiranja pri financerju, naslovu projekta, akronimu ter številki pogodbe o dodelitvi sredstev in o datumu objave publikacije ter dolžini obdobja začasne nedostopnosti vsebine (embarga; če obstaja).

Posledica neizpolnjevanja določil o odprtem dostopu so lahko z normativnimi akti ustrezno in sorazmerno opredeljene sankcije.

7 PILOTNI PROGRAM ODPRTI DOSTOP DO RAZISKOVALNIH PODATKOV V SLOVENIJI

Z namenom vzpostavitve vseh potrebnih postopkov in seznanitve raziskovalcev ter širše javnosti bo pred polno uveljavitvijo določila o odprtem dostopu do raziskovalnih podatkov izveden nacionalni pilotni program *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, ki je namenjen usmerjanju nadaljnega razvoja slovenske politike odprte znanosti. Pilotni program si bo prizadeval izboljšati in v največji meri omogočiti dostop ter ponovno uporabo raziskovalnih podatkov, ustvarjenih v raziskavah.

Pilotni program prednostno vključuje znanstvena področja, kjer je načelo odprtosti zaradi vzpostavljene podporne podatkovne infrastrukture najlažje izvedljivo:

- družboslovje,
- humanistika,
- medicina,
- biološke vede.

Posamezne raziskave se lahko v katerikoli fazi zaradi različnih razlogov popolnoma ali delno izvzamejo iz obveznosti pilotnega programa *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, in sicer zaradi naslednjih razlogov:

- če je sodelovanje v pilotnem programu nezdržljivo z obveznostjo za zaščito vseh rezultatov, za katere se lahko upravičeno pričakuje, da bodo komercialno ali industrijsko izkoriščeni,
- če sodelovanje v pilotnem programu ni združljivo s potrebo po tajnosti/zaupnosti v zvezi z vprašanji nacionalne varnosti,
- če sodelovanje v pilotnem programu ni združljivo z veljavnimi določili glede varstva osebnih podatkov,
- če bi sodelovanje v pilotnem programu ogrozilo doseganje glavnega cilja raziskave,
- če v raziskavi ne bodo ustvarjeni/zbrani raziskovalni podatki,
- če obstaja drug upravičen razlog za nesodelovanje v pilotnem programu.

Prijavam, ki bodo sodelovale v pilotnem programu, ocenjevalci v fazi prijave ne bodo bolj naklonjeni, niti ne bodo prijave pri ocenjevanju slabše ovrednotene zaradi zavrnitve sodelovanja v pilotnem programu.

V času trajanja raziskave se lahko program ali projekt zaradi katerega koli od navedenih razlogov izvzame iz pilotnega programa *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, kar pa mora biti utemeljeno v načrtu ravnanja z raziskovalnimi podatki.

Področja, podpodročja ali posamezni projekti, financirani iz proračuna Republike Slovenije, ki niso opredeljeni v pilotnem programu *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, lahko v njem sodelujejo na prostovoljni osnovi. Programske in projektne skupine, ki se odločijo za sodelovanje v pilotnem programu na prostovoljni osnovi, bodo deležne enakega spremljanja izvajanja načrtovanih aktivnosti in podpore kot projekti, ki bodo del pilotnega programa.

Pilotni program *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov* se nanaša na dve vrsti podatkov:

1. podatke, vključno s povezanimi metapodatki,⁴³ ki so potrebni za validacijo rezultatov, predstavljenih v znanstvenih publikacijah. Objaviti jih je potrebno takoj, ko je to mogoče.
2. druge podatke,⁴⁴ vključno s povezanimi metapodatki, kakor so opredeljeni in v rokih, določenih v načrtu ravnanja z raziskovalnimi podatki.

Načrt ravnanja z raziskovalnimi podatki je dokument, ki opisuje, kateri podatki se bodo v okviru raziskave zbirali/ustvarjali, kako bodo obravnavani, katera metodologija in standardi se bodo pri tem uporabljali, na kakšen način bo zagotovljena skupna raba in/ali odprti dostop do podatkov, kako bodo prehajali skozi postopek digitalnega skrbništva in na kakšen način bodo za ustrezno dolgo obdobje digitalno arhivirani. Za vsake zbrane/ustvarjene podatke je potrebno razjasniti, kako bo zagotovljena njihova odprtost, in sicer se mora odprte podatke dati poiskati in jih identificirati (uporaba stalnih identifikacijskih oznak), do njih dostopati (uporaba licenc odprtega dostopa, razumna določila glede embarga), jih ovrednotiti in razumeti, primerni morajo biti za nadaljnjo uporabo (varno shranjeni in deležni digitalnega skrbništva s strani certificiranih repozitorijev) in dosegati določene standarde kakovosti.

Raziskave, ki sodelujejo v pilotnem programu *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, morajo do vključno šestega meseca izvajanja raziskave izdelati prvo različico načrta za ravnanje z raziskovalnimi podatki, ki zajema posamezen nabor podatkov. K predložitvi načrta za ravnanje z raziskovalnimi podatki so spodbujene tudi druge financirane raziskave, ki ne sodelujejo v pilotnem programu, v kolikor je to primerno za načrtovano raziskavo.

Pogodbe o financiranju programov in projektov, ki sodelujejo v pilotnem programu *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, vključujejo poseben člen, v skladu s katerim morajo upravičenci izpolniti naslednje zahteve:

- predati morajo predhodno navedeni vrsti raziskovalnih podatkov, po možnosti v repozitorije raziskovalnih podatkov. Repozitoriji raziskovalnih podatkov so spletni arhivi raziskovalnih podatkov. Lahko so področni, institucionalni ali splošni. Prednostno je potrebno raziskovalne podatke predati pooblaščenim nacionalnim podatkovnim središčem s seznama Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- programi in projekti v pilotnem programu morajo izvesti ukrepe za zagotovitev brezplačnega dostopa, rudarjenja, izkoriščanja, reproduciranja in razširjanja raziskovalnih podatkov vsem uporabnikom. Uporaba prostih licenc Creative Commons (CC BY ali CC0) za upravljanje avtorskopравnih vidikov je preprost in učinkovit način za doseg tega cilja.⁴⁵
- istočasno morajo programi in projekti preko izbranega repozitorija zagotoviti informacije o razpoložljivih orodjih in instrumentih, ki so potrebni za potrditev

⁴³ Povezani metapodatki se nanašajo na metapodatke, ki opisujejo shranjene raziskovalne podatke.

⁴⁴ Kolikor je primerno glede na vsebino so podatki na razpolago v njihovi izvorni, nepredelani obliki in vključujoč najbolj nerazčlenjene podrobnosti, kot obstajajo (G8 Science Ministers Statement, <https://www.gov.uk/government/news/g8-science-ministers-statement>).

⁴⁵ Creative Commons: about the licenses, <http://creativecommons.org/licenses/>, Creative Commons: about CC0 – No Rights Reserved, <http://creativecommons.org/about/cc0>

rezultatov (na primer specializirana programska oprema ali programska koda, protokoli za analizo ipd.).

Stroški, ki se nanašajo na izvedbo določil pilotnega programa *Odprti dostop do raziskovalnih podatkov*, bodo upravičeni za povračilo v času trajanja raziskave. Na razpolago bodo ustrezne tehnične in strokovne podporne storitve.

Raziskovalni podatki, ki so prestali presojo znanstvenega pomena in so kot taki prevzeti v pooblaščenem podatkovno središču, se priznajo kot znanstvena objava pri vrednotenju rezultatov programa ali projekta.

8 ODPRTA DOSTOPNOST ZNANSTVENIH REVIJ IN MONOGRAFIJ, IZDANIH V SLOVENIJI

Revije izdajateljev s sedežem v Sloveniji, ki vsebujejo recenzirane članke in je njihovo izdajanje sofinancirano z nacionalnimi javnimi sredstvi, morajo biti odprto dostopne (t.i. zlati odprti dostop). Recenzirani članki iz teh revij morajo biti odprto dostopni takoj ob objavi, avtorske pravice naj bodo upravljane s prostimi licencami (na primer Creative Commons). Programska oprema za izdajanje revij naj bo kompatibilna s priporočili OpenAIRE.⁴⁶ Revije naj bodo vključene v Directory of Open Access Journals (DOAJ).⁴⁷

Izdajatelji znanstvenih monografij s sedežem v Sloveniji, ki so prejemniki nacionalnih javnih sredstev, naj si prizadevajo za izdajanje monografij v poslovnih modelih, ki bodo omogočali odprti dostop do celotnih besedil znanstvenih monografij ob objavi in upravljanje avtorskih pravic s prostimi licencami (na primer Creative Commons). Izdane odprto dostopne znanstvene monografije naj bodo vključene v Directory of Open Access Books (DOAB).⁴⁸

⁴⁶ OpenAIRE Guidelines, https://guidelines.openaire.eu/wiki/Main_Page; odprtokodna programska oprema za izdajanje revij Open Journal Systems (OJS) je kompatibilna z navodili OpenAIRE, <https://pkp.sfu.ca/ojs/>

⁴⁷ Directory of Open Access Journals (DOAJ), <http://doaj.org/>

⁴⁸ Directory of Open Access Books (DOAB), <http://www.doabooks.org/>